

Introducció a la política social

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

2n curs. Grau en Treball Social

Universitat de València

Nina Navajas Pertegás

nina.navajas@uv.es

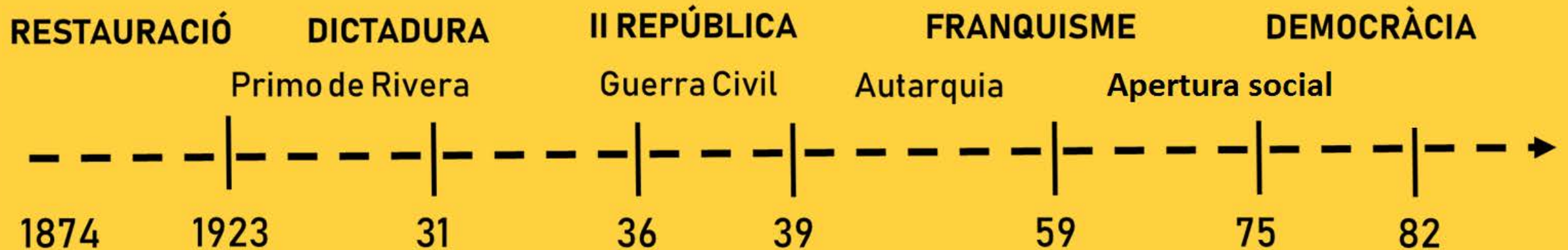
Índex

- L'Espanya de finals del segle XIX
- L'Espanya de finals del segle XIX i la *qüestió social*
- La doctrina social de l'Església del segle XIX
- La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)
- L'Institut de Reformes Socials (1903-1924)

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX

Etapes de desenvolupament de la política social a Espanya del segle XIX al XX

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX

■ Restauració borbònica (Alfons XIII.1874-1931)

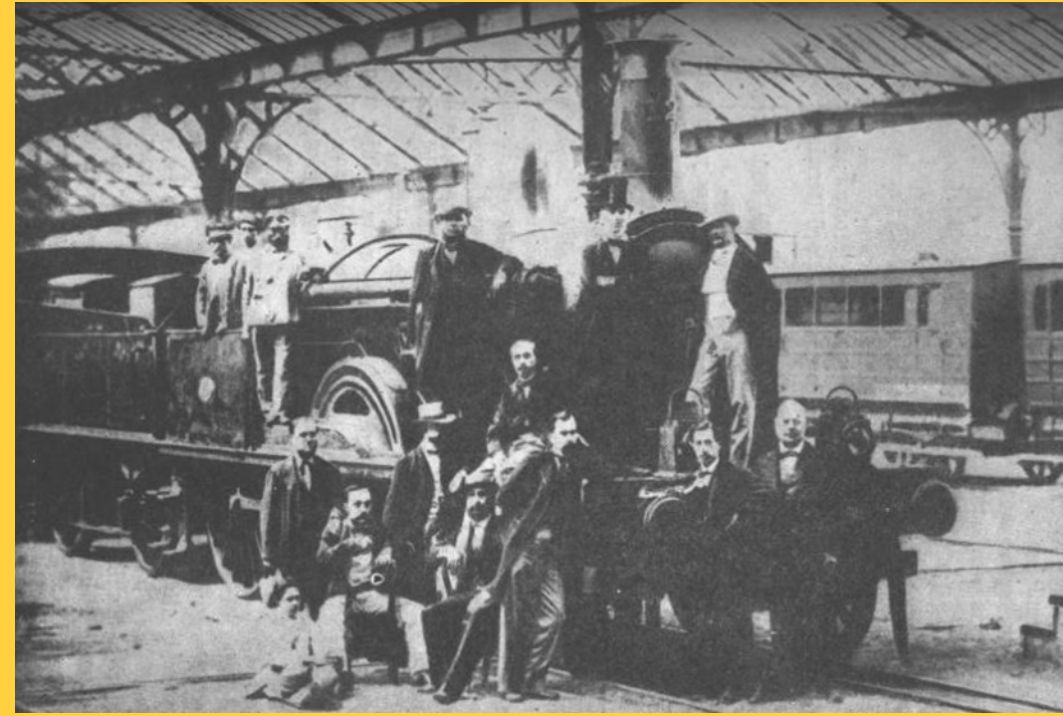
- Estabilitat institucional.
- Construcció d'un model liberal de l'Estat sorgit al caliu de la Revolució Industrial.
- **Es basava en els quatre pilars de Cánovas: rei, Corts, Constitució i torn** (alternança pacífica entre dos partits/bipartidisme) Conservador (Cánovas) i Liberal (Sagasta). **El caciquisme** → forma de pressió social i econòmica quant a l'emissió de vot.
- El sistema era oligàrquic i centralista, **l'Església va guanyar poder econòmic i ideològic** (controlava una gran part de l'educació) i social (perquè Espanya es declarà estat catòlic).
- Progressiva decadència amb la dictadura de Primo de Rivera (1923).

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX

- **Creació d'institucions públiques:** Banc d'Espanya, Hisenda Pública, administracions provincials.

Constructors i accionistes de la línia Barcelona-Mataró, ca. 1848.

- **Construcció d'infraestructures** → ferrocarril.
- Això va ajudar a la incipient industrialització i la modernització del país.
- **1876-1886. S'intensifica el procés d'industrialització:** tèxtil (Catalunya), siderúrgica, minera i naval (Biscaia).

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX

- **Estructura agrícola tradicional**
- Manca d'inversions → poc modernitzada i tecnificada → baixa producció → poc competitiva en el mercat internacional.
- **Ratxa de males collites** → la sequera i les plagues provocaven pèrdua de collites que van afectar jornalers i petits propietaris:
  - **Jornalers** → escassetat d'oferta de treball per reducció de l'àrea de cultiu a conseqüència de la retallada dels beneficis i baixada de rendes.
  - **Petits propietaris** → préstecs per a l'adquisició de terres; les sobtades caigudes de preus els van impedir fer front als elevats interessos dels deutes i a les contribucions de l'Estat. A vegades arribaren a perdre les propietats.

Recol·lecció de la xufa. Alboraya, 1900.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX

▪ **Període de gran conflictivitat social**

- **La crisi econòmica** europea afecta Espanya.
- **Problemes socials** → pauperisme generalitzat de la classe treballadora (rural i urbana), èxode rural, desarrelament, inestabilitat laboral, conflicte obert entre patrons i obrers.
- **Altes taxes de mortalitat.**
- **Mancança d'habitatge** → amuntegament, problemes de salubritat associats al poc temps que es podia dedicar a la higiene dels espais.
- **Malnutrició** → alts preus de la farina i cereals que marcaven els gremis irregulars de carnissers, forners i altres oficis, juntament amb baixa qualitat de productes alimentaris.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX

- Auge del moviment socialista, anarquista i comunista:
- Proposen una alternativa revolucionària o subversiva a l'ordre social tradicional o burgès.

Dones canàries, ca. 1900

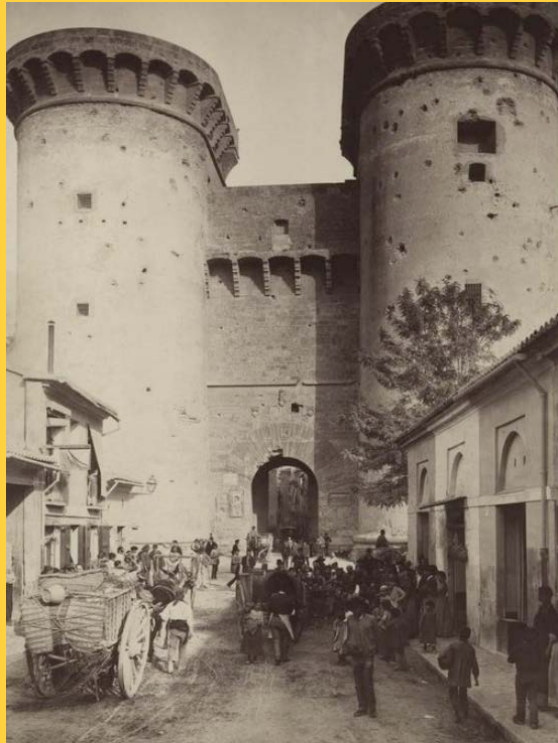

Toledo, ca. 1900

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

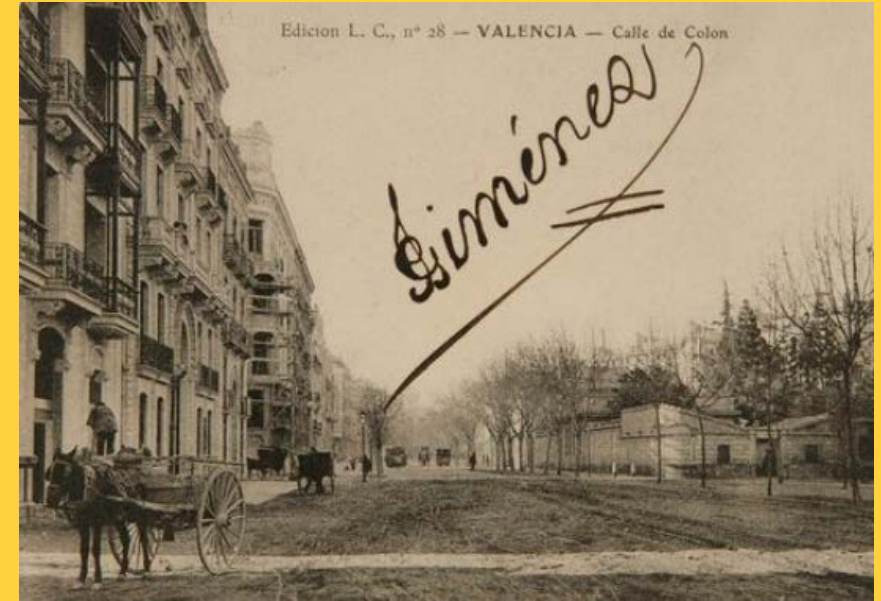
València a principis del segle XX

Torres de Quart, 1888

Pont dels Serrans, ca. 1900

Carrer de Colom, 1908

Plaça dels Pinazo (actual estació de metro de Colom), 1910

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

València a principis del segle XX

Pont del Real, 1900

C/Progrés-av. del Mediterrani, 1900

Blasco Ibáñez, 1902

Família burgesa a la platja, 1908

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX i la *qüestió social*

■ **La *qüestió social***

- Expressió encunyada a l'Europa de finals del s. XIX per polítics, intel·lectuals i religiosos per a referir-se als nous problemes generats després de la Revolució Industrial: pobresa i mala qualitat de vida de la classe obrera.
- Va ser el tema de moda en els mitjans polítics, intel·lectuals i periodístics europeus de l'època.

Isidre Nonell, *La sopa dels pobres*, 1899

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX i la *qüestió social*

- Temor als conflictes i les mobilitzacions obreres i populars → percebuts com una amenaça revolucionària contra l'ordre polític i social vigent.
- Els debats acadèmics i polítics i les enquestes periodístiques sobre la qüestió social es refermen en ocasió de la celebració del Primer de Maig o les convocatòries de vaga general.

Ramon Casas, *La càrrega*. 1899-1902

- Des d'aquesta perspectiva, **la qüestió social** és, primer de tot, una **qüestió d'ordre públic**.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Espanya de finals del segle XIX i la *qüestió social*

- Davant la possibilitat d'un esclat social, l'Estat s'erigeix com a moderador del conflicte.
- La mesura no naix per la preocupació social de les elits polítiques dirigents, sinó que recull els suggeriments d'un sector de la burgesia intel·lectual del moment.

Protestes obreres, ca.1900

Barrinaires bascos, ca.1900

Treballadores tèxtils, ca.1900

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La doctrina social de l'Església del segle XIX

- La *qüestió social* també es va debatre dins de l'Església catòlica.
- Conjunt de normes i principis referents a la realitat social, política i econòmica de la humanitat basats en l'Evangelí i en el magisteri de l'Església catòlica.

Luigi Taparelli, ca. 1890

“La justícia social ha d'igualar de fet tots els homes pel que fa als drets d'humanitat...”.

- El papa Pius XI (1922-1939) va ser el primer que va usar l'expressió *doctrina social* en l'encíclica *Quadragesimo anno*, en què citava Lleó XIII.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La doctrina social de l'Església del segle XIX

L'encíclica *Rerum novarum*

- 1891. Papa Lleó XIII.
- **Defensa el dret a la propietat privada.**
- **Justícia social:** condemna el capitalisme com a causa de la pobresa i degradació de molts treballadors; reprèn el concepte de John Locke que l'apropiació excessiva era injusta.
- **Sindicalisme cristià:** dóna suport al dret laboral de formar unions o sindicats amb principis catòlics.
- Va discutir sobre les relacions entre govern, empreses, treballadors i l'Església.
- **1901. L'encíclica *Graves de communi re* rebutja el sindicalisme que implicava la lluita de classes.**

El papa Lleó XIII, ca. 1890

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La doctrina social de l'Església del segle XIX

Efectes de l'encíclica *Rerum novarum*

- **Afecta profundament l'Església catòlica**, en l'aspecte jeràrquic, i el món modern.
- **El suport als sindicats** de treballadors i a un salari just van ser considerats radicalment esquerrans.
- **Va provocar una reforma enmig d'una Església** en què diversos sectors reclamaven que s'abandonaren posicions polítiques afins als governs i als sectors dominants perquè l'Església s'encarregara únicament de l'ofici religiós ecumènic.
- **Va contribuir a salvar el període de crisi** que enfrontava l'Església.
- **Va provocar una reestructuració doctrinal i pràctica** que va traçar la nova imatge de l'Església catòlica actual.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La doctrina social de l'Església del segle XIX

Principis de la doctrina social de l'Església

- Dignitat de la persona.
- Promoció de la família.
- Treballar pel bé comú.
- Protegir els drets patrimonials.
- Buscar la pau i ajudar els pobres: principi de solidaritat.
- Intervenció estatal mínima → l'Estat no ha d'intervenir per a intentar alleujar tots els problemes.
- Observar el principi de subsidiarietat (ajuda només quan siga necessari).

La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)

- **1883. Segismundo Moret i Antonio Cánovas** engeguen la Comissió de Reformes Socials (CRS) per a tasques d'informació, d'estudi i d'elaboració de projectes normatius.
- **Propòsit → promoure una enquesta** per a obtenir informació sobre les condicions de vida de les classes treballadores (nivell econòmic, cultural, religiós i polític).
  - En col·laboració amb associacions, cercles obrers, ateneus, institucions públiques o privades, culturals, benèfiques, econòmiques, etc.
  - **OBJECTIU → trobar solucions entre totes.**

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)

“Aquesta situació no es pot prolongar sense detriment de la pau pública. Nombrosos símptomes revelen que les classes obreres senten el viu estímul de necessitats que cal remeiar, o alleujar si més no, ahora que el capital té inquietuds justificades per profundes i contínues pertorbacions”.

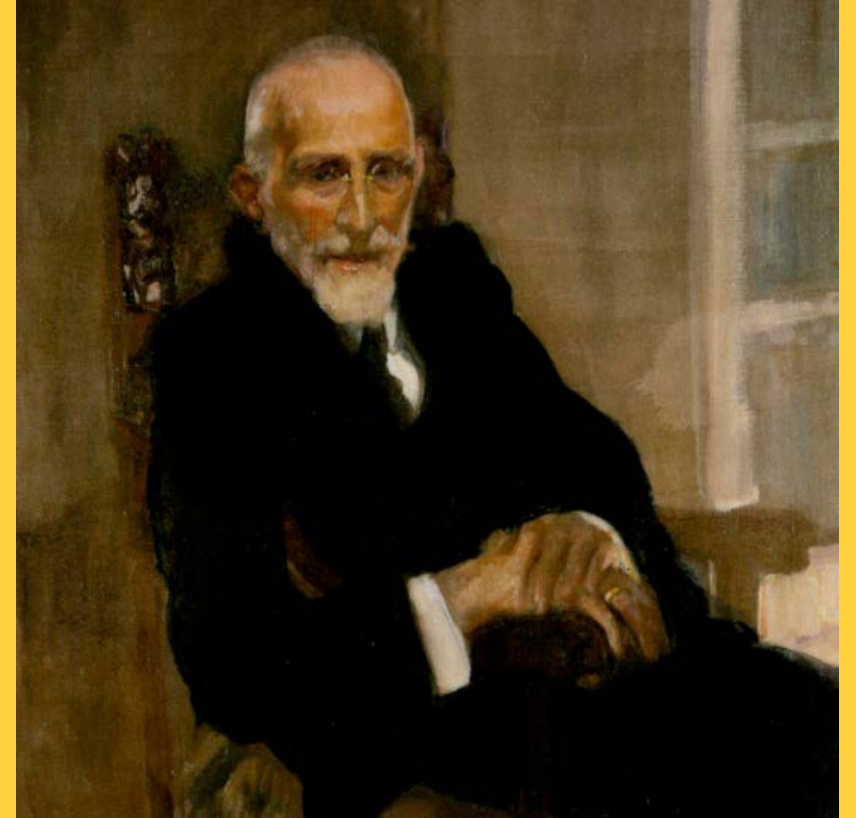
Segismundo Moret, 1906

“La cultura és essencial per a l'alliberament de l'obrer, amb vista a obtenir més rendiment del seu treball, evitar accidents, entendre els beneficis de l'associació i la cooperació, de l'estalvi i la previsió”.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)

- Gumersindo de Azcárate elabora l'enquesta → mètode de *qüestionari obert* o *enquesta d'opinió*.
- Quan la persona enquestada no podia respondre de forma concreta, podia dir-hi la seua → provoca discussions i debats, aconseguix més grau de sensibilitat i consciència del problema.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)

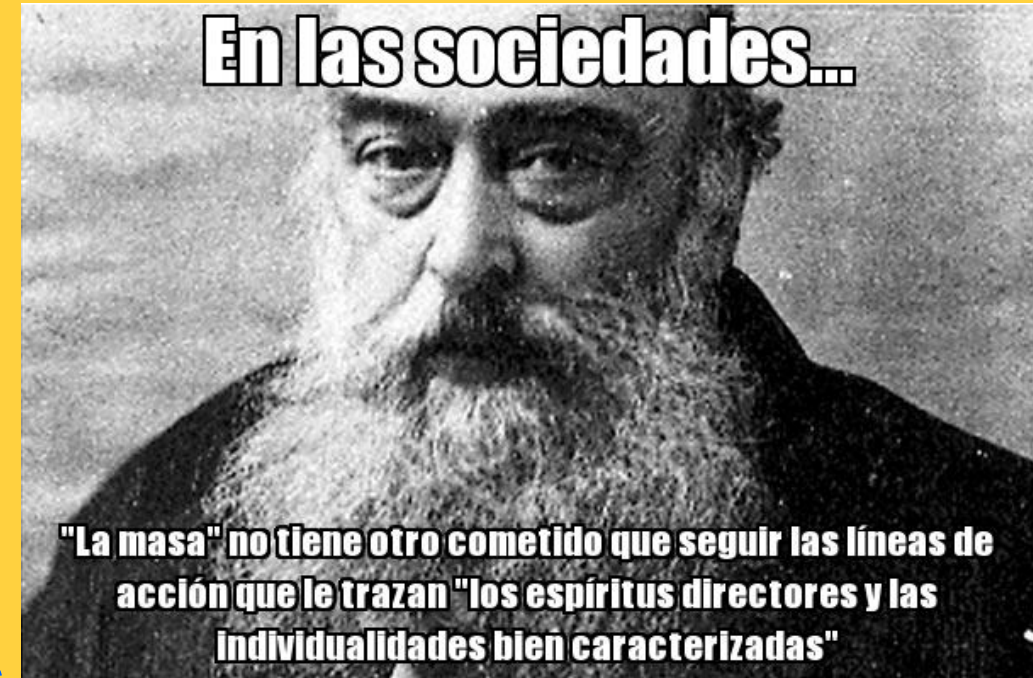
■ Els integrants

- Eren advocats, metges, enginyers, economistes que pertanyien a la classe dominant (burguesia).
- Des de la seua ideologia (liberals), i influïts pel krausisme, articulen l'ideari reformista, en què intenten donar cohesió a les relacions socials i perseguir l'harmonia, com a aspiració suprema.
- **Crítiques des del sector obrer:**
- La CRS no incloïa cap obrer/a.
- La CRS era un ens burgès que mai no defensaria els interessos d'una classe totalment oposats als seus.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)

- La petita burgesia s'autoerigeix en tutora de les classes populars i els nega la capacitat d'emancipar-se per si mateixos (paternalisme).
- Els efectes de la CRS en la promoció de les lleis socials no es visibilitzen fins a principis del s. XX (lleis de 1900 de dones i menors, i accidents de treball)

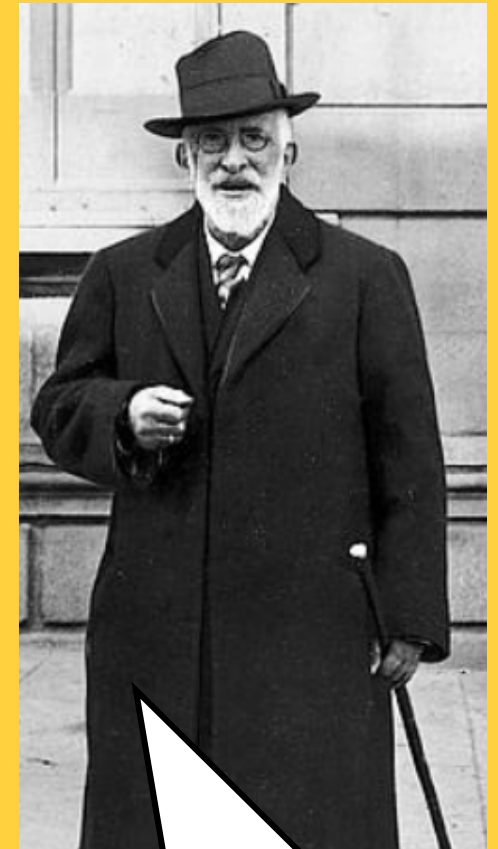

Segismundo Moret

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

La Comissió de Reformes Socials (1883-1903)

Azcárate, 1912

- Segons Azcárate, per a superar el conflicte, les **reformes** havien de ser de tipus **jurídic, moral i educatiu**, presidides per la idea de conciliació entre el liberalisme individualista i el socialisme. Partidari d'un **intervencionisme més social que estatal**.
- No qüestiona el sistema proposant canvis estructurals.
- Només un gran **optimisme**, o un esperit utòpic, **podien alimentar la idea** que **reformes ètiques, culturals o jurídiques** pogueren per si mateixes **bastar per a superar el conflicte de classes** amb interessos contraposats.
- Això explicaria les **crítiques d'ambdues parts**: organitzacions **obreres** i **oligarquia** immobiliària.

“Per a resoldre el problema social, l'individu s'ha d'inspirar en la solució cristiana, la societat en la solució socialista i l'Estat en la solució individualista”.

Objectius

- 1. Implantar jurats mixtos** per a dirimir les qüestions entre obrers i empresaris.
- 2. Estudiar la fórmula** que permetera a municipis i diputacions provincials **auxiliar** les **caixes de retir** i de **socors** per a malalts i invàlids, i **establir una legislació general** com a model.
- 3. Conèixer les condicions laborals de dones i infants** (compatibilitat entre horari laboral i escolar).
- 4. Preocupar-se de la higiene, salubritat i seguretat** en els tallers i de la higiene dels barris obrers.

Objectius

- 5. Proposar reformes legislatives municipals** a fi de corregir abusos.
- 6. Crear bancs agrícoles** que faciliten crèdits a colons i agricultors.
- 7. Corregir les lleis desamortitzadores** perquè colons i treballadors puguin adquirir terres.
- 8. Procurar mitjans** que agiliten i **estimulen la iniciativa individual** per a crear **societats de socors mutus** i **cooperatives** de producció i consum.

El llegat de la CRS

- Les **primeres aportacions** de la Comissió de Reformes Socials van significar un pas important en la **gènesi de la política social espanyola**.
- Inicia la institucionalització dels estudis sociològics d'Espanya.
- Dóna lloc a una reflexió sobre l'estat social del país que es materialitza en un ric patrimoni de dades.
- Ofereix a sectors obrers la possibilitat d'exposar la seua situació i manifestar diferències o oposició.

El llegat de la CRS

- **Va pagar les conseqüències d'haver-se avançat al moment social.** Això explicaria el rebuig inicial d'organitzacions obreres i la indiferència d'altres grups socials (fins i tot, del mateix Govern).
- **No obstant això, va aconseguir el seu objectiu → reconeixement de l'existència del problema social.**
- **1890. Reestructuració de la CRS →** es converteix en un òrgan consultiu del Govern per a qüestions sociolaborals.
- **La seua tasca prelegislativa va ser bàsica per al que més tard va ser el dret del treball.**

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Institut de Reformes Socials (1903-1924)

- **Es crea en 1903** a fi de millorar les condicions de la classe obrera i mitigar les conseqüències socials de l'enfrontament entre patrons i obrers.
- **Absorbeix l'antiga CRS.**
- **Assumeix les funcions** que en altres països complien els ministeris de treball (Bèlgica i els EUA).

Membres de l'IRS, 1918

FUNCIONS

- 1. Centre d'estudi i d'informació en tot el que es relacionava amb el treball** (tasques de recollida, classificació i anàlisi de dades/notícies i publicació posterior).
- 2. Organisme consultiu del Govern en les qüestions que interessaven a treballadors/ores i la patronal** i en les reformes socials que s'emprenquen (preparació de projectes de llei i emissió de dictàmens i informes davant les consultes del Govern).
- 3. Organitza la inspecció del treball i l'estadística sociolaboral** (accidents laborals, cost de vida del/de la treballador/a, vagues).

OBJECTIUS

- 1. Estudiar com es podia millorar el benestar de les classes obreres** (agrícoles i industrials) i qüestions que afecten les relacions entre capital i treball.
- 2. Preparar la legislació laboral.**
- 3. Vetlar pel compliment de la legislació promulgada** a través dels serveis d'inspecció i d'estadística.
- 4. Afavorir l'acció social i governativa per tal de millorar el benestar de les classes obreres** → mitjançant l'assessorament, l'estudi i la mediació per a prevenir i conciliar conflictes.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Institut de Reformes Socials (1903-1924)

Constava dels òrgans següents

1. President de l'Institut.
2. Consell de Direcció.
3. Tres seccions: Policia i Ordre Públic, Secció Jurídica i Secció de Relacions Economicosocials.
4. Secretaria General (encarregada de tramitar els assumptes generals).
5. Seccions tecnicoadministratives: Legislació i Informació Bibliogràfica, Inspecció i Estadística.

Jurisprudència d'accidents laborals. IRS. 1906

Carnet d'inspector de treball de l'IRS. 1917 31

Activitat prolífica malgrat els pocs mitjans que tenia

■ Impuls legislatiu

- 1906. Servei d'Inspecció de Treball.
- 1909. Llei de descans dominical dels treballadors.
- 1908. Col·laboració en l'engegament de l'Institut Nacional de Previsió (primera institució de SS i assistència sanitària).
- 1910. Llei sobre la jornada màxima de treball a les mines.
- 1911. Llei d'habitacions higièniques i barates.
- 1919. Llei de regulació de la jornada laboral (8 hores); Llei de retir obrer; Llei d'assegurança en cas de desocupació forçosa.
- 1921. Segona Llei d'habitacions higièniques i barates.

Activitat prolífica malgrat els pocs mitjans que tenia

- **Tasca pedagògica i de vertebració social:** publica més de 300 títols (llibres, publicacions periòdiques, informes monogràfics i fullets).
- **Rol mediador** en resposta a les consultes, peticions i denúncies de patrons i obrers o del Govern.
- **Agilitat i transparència en la gestió, contacte directe amb la realitat social.** Participació i control de patrons i obrers sobre l'actuació de l'IRS.

Activitat prolífica malgrat els pocs mitjans que tenia

- **Implementa mesures de foment:** exempcions tributàries, préstecs de l'Estat, subvencions, abonament d'interessos de préstecs a particulars o a entitats constructores de cases barates.
- **Presència i projecció de l'IRS en institucions nacionals i internacionals** afins.
- **Intercanvi** de publicacions i informes d'interès mutu amb organismes estrangers de caràcter anàleg → va permetre tenir una àmplia informació de l'evolució de la situació laboral i de la política social internacional.
- **Vinculació del nucli dirigent al krausisme i al liberalisme** → necessitat d'intervencionisme estatal, però accentuant el sentit de projecció moral i educativa, i d'element de vertebració social, rebutjant qualsevol connotació d'intervencionisme estatal de caràcter corporatiu o autoritari.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Institut de Reformes Socials (1903-1924)

Els últims dies

- **Crisi del liberalisme i involució política** que es gesta a tot Europa arran de la I GM → ruptura en les tendències democratitzadores.
- **1920. Creació del Ministeri de Treball** → afebleix les característiques que havien definit l'actuació de l'IRS.
- 1923. Colp d'estat de Primo de Rivera: l'IRS és substituït pel Consell del Treball.
- **Interrupció de l'obra investigadora i de contacte directe** → realitat social.
- **L'IRS és un dels escassos exemples d'organització administrativa flexible**, oberta a l'entorn social i capaç d'articular en l'Estat, la societat civil i la societat política.

Ministeri de Treball, 1920

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

L'Institut de Reformes Socials (1903-1924)

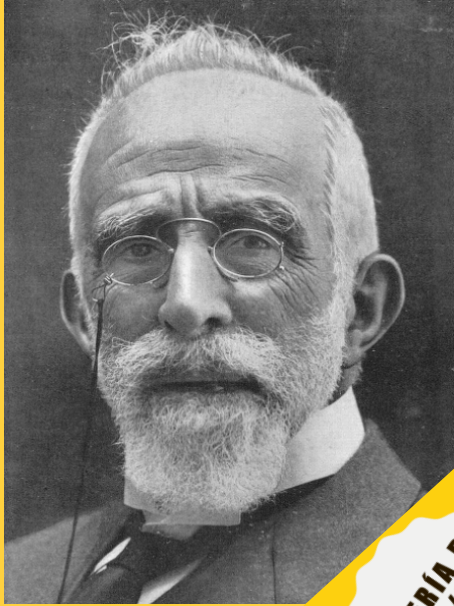

L'hispanista Raymond Carr, 1999

“La contribució més sorprenent dels reformadors socials no va ser tant la legislació mateixa, sinó l'òrgan creat per a projectar-la i posar-la en pràctica. L'Institut de Reformes Socials, que es va desenvolupar a partir d'una comissió creada per Moret en 1883, va ser un organisme únic a Europa”.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

Gumersindo de Azcárate (1840-1917)

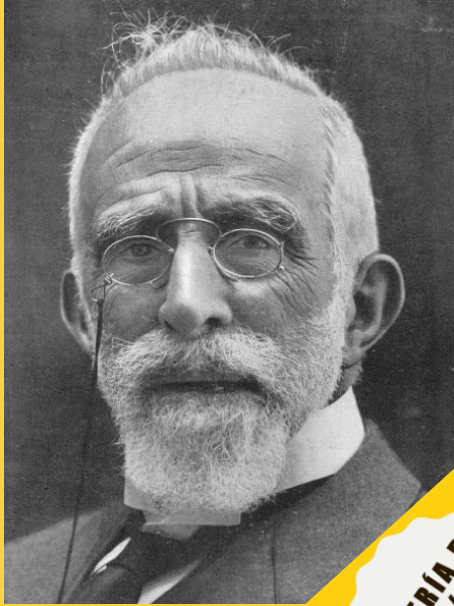

GALERÍA DE
LOS/AS
NOTABLES

- Jurista, pensador, historiador, catedràtic i polític krausista espanyol.
- Fundador, amb Francisco Giner de los Rios i Nicolás Salmerón, de la **Institución Libre de Enseñanza** (referent i centre de gravetat de tota una època cultural a Espanya, i una via d'introducció de nous mètodes pedagògics: van promoure avanços en l'àmbit educatiu que arriben fins avui).
- Va compaginar el quefer professional amb la preocupació pels problemes socials i l'educació.
- **Vicepresident de la Junta per a l'Ampliació d'Estudis**, creada en 1907 i que va oferir beques de formació a l'estranger considerades el precedent del programa Erasmus.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

Gumersindo de Azcárate (1840-1917)

GALERÍA DE
LOS/AS
NOTABLES

- La defensa de la llibertat de càtedra li va costar l'expulsió de la Universitat de Madrid.
- Reivindicava una societat inclusiva i oberta a la diversitat d'idees i creences.
- **Va participar en la Comissió de Reformes Socials.**
- President de l'Institut de Reformes Socials fins a 1903.
- En 1908 elabora la **Llei d'usura** per tal de combatre els interessos abusius, coneguda com la *Llei Azcárate* (encara vigent).
- Políticament va buscar una **via entre la revolució i el conservadorisme social, i defensava una alternativa al clientelisme i la corrupció.**
- En aquesta aspiració es basa l'objectiu principal de la Institución Libre de Enseñanza: la formació de ciutadans/anes.

Tema 4. Procés històric de reforma social a Espanya

